

Λίγα λόγια αντί προηλόγου

Mέχρι τις 15 Αυγούστου 1940, την ημέρα δηλαδή που το φασιστικό υποβρύχιο τορπίλισε άνανδρα το εύδρομο «Έλλη» στο λιμάνι της Τήνου, ο πατέρας μου έτρεφε αρκετές συμπάθειες για τους Ιταλούς και τον Μουσολίνι. Πολλοί πολιτικοί μας (με πρώτο τον Ελευθέριο Βενιζέλο) ένιωθαν θαυμασμό για το έργο του δικτάτορα, που έδειχνε να έχει αποκαταστήσει την τάξη στη χώρα του.^[1] Οι διαθέσεις αυτές, βέβαια, άλλαξαν άρδην «εν μια νυκτί» μετά την άνανδρη φασιστική επίθεση της 28ης Οκτωβρίου 1940.

Και στο παιδικό μυαλό μου έμεινε βαθιά σφηνωμένη μία απορία: Πώς ήταν δυνατόν εχέφρονες και καλοί πατριώτες να ένιωσαν κάποτε συμπάθεια για ακόμη και θαυμασμό για τον Ιταλό δικτάτορα;

Η απάντηση στην απορία αυτή ωρίμασε σταδιακά μέσα στα μαύρα χρόνια του Πολέμου και της Κατοχής.

Όπως όλοι οι δικτάτορες, έτσι και ο Μουσολίνι φρόντισε να παρουσιάσει έργο εντυπωσιακό, έργο που θα θαμπώσει τους αφελείς αλλά και θα προσελκύσει τους κάθε μορφής ασυνεί-

[1] Στην Ελλάδα ο φασισμός είχε αποκτήσει αρκετούς οπαδούς, ένθερμους θαυμαστές, ήδη από τα πρώτα βήματά του. Ένας από αυτούς ήταν ο Άριστος Καμπάνης, διευθυντής και αρθρογράφος της εφημερίδας «Πρωτεύουσα».

Ο Καμπάνης παρότρυνε μάλιστα τους Έλληνες να ακολουθήσουν τον δρόμο του φασισμού. Σε ένα άρθρο του (2 Ιουνίου 1922) με τίτλο «Εμπρός οι Φασίστι – Εν ονόματι της Ελλάδος» έγραφε:

«Να επιβάλουν (οι φασίστες) με την πειθώ και εν ανάγκη με την βίαν, με την λογικήν και εν ανάγκη με την ράβδον, με το μαχαίρι και με το πιστόλι, τον πατριωτισμόν!»

Αλλά ο θαυμασμός για τον Μουσολίνι δεν είχε παρασύρει μόνο τους Έλληνες. Ήταν φαινόμενο πανευρωπαϊκό. Πάντως, μέσα σε αυτό το ευνοϊκό για τον Μουσολίνι κλίμα, υπήρχαν και κάποιες διορατικές φωνές που προέβλεψαν τον κίνδυνο. Μία από αυτές ήταν η αγγλική εφημερίδα «Daily Telegraph», που με δραματική ακρίβεια προέβλεψε στο φύλλο της 30ής Οκτωβρίου 1922 ότι: «Το φασιστικό κίνημα, με το κακοποιό πνεύμα του Μουσολίνι, που κατόρθωσε να κυριαρχήσει στο ιταλικό έθνος, είναι ικανό να οδηγήσει την Ιταλία στο χάος και στην καταστροφή». Δεν χρειάστηκε ούτε μία εικοσαετία για να επιβεβαιωθεί η δραματική προφητεία...

δητους καιροσκόπους. Και αντί οι ευρωπαϊκές δημοκρατίες να απομονώσουν την απειλή ερχόμενες αρωγοί στις προσπάθειες του ιταλικού λαού, εκείνες άφησαν τον εφιάλτη να γιγαντωθεί και –όχι σπάνια– χειροκροτούσαν τον εγκληματία.

Πάντως, ο ιταλικός λαός (εκτός κάποιων, πολλών αν θέλετε, εξαιρέσεων) δεν θέλησε να υποταγεί στον φανφαρόνο δικτάτορα που είχε επικαθίσει στον τράχηλό του. Οι Ιταλοί εξακολούθησαν να παραμένουν ένας πολιτισμένος, ήρεμος λαός, παρ' όλες τις συστηματικές προσπάθειες του φασισμού να τους μεταμορφώσει σε πολεμοχαρή βάρβαρα στίφη κατά το πρότυπο των ναζιστών συμμάχων και ομοιδεατών του. Και αυτό φάνηκε ολοκάθαρα στα χρόνια της Κατοχής.

Στις 28 Οκτωβρίου 1940, την ημέρα δηλαδή που ο Μουσολίνι επιτέθηκε στην Ελλάδα διακηρύσσοντας ότι σε μία εβδομάδα θα έπινε τον καφέ του στην Ακρόπολη, ήμουν μόλις οκτώ ετών. Όμως, είχα ήδη αποκτήσει σχετική συνείδηση του Πολέμου, καθώς ο πατέρας μου διάβαζε μεγαλόφωνα κάθε πρωί τα νέα των εφημερίδων από την ημέρα που είχε ξεσπάσει η μεγάλη ανθρωποσφαγή, δηλαδή την 1η Σεπτεμβρίου του προηγούμενου χρόνου.

Έτσι, τα τέσσερα χρόνια που κράτησε ο Πόλεμος και η Κατοχή στην Ελλάδα (Οκτώβριος 1940 – Οκτώβριος 1944), τα φοβερά γεγονότα που διαδραματίσθηκαν, εντυπώθηκαν βαθιά, θα έλεγα ανεξίτηλα, στη μνήμη μου. Τα είχα με όλη την ένταση της παιδικής ψυχής μου και είναι φυσικό να με ακολουθούν ολοζώντανα μέχρι σήμερα, κάπου 70 και πλέον χρόνια μετά.

Κάποια από αυτά τα γεγονότα (αλλά και μεταγενέστερες σχετικές σκέψεις) αφηγούμαι στις σελίδες που ακολουθούν. Και ελπίζω ότι αποτελούν μία μικρή, μία ελάχιστη αλλά αυθεντική μαρτυρία από εκείνα τα τραγικά χρόνια...

I

Ο ΠΡΟΑΓΓΕΛΟΣ ΤΗΣ ΦΑΣΙΣΤΙΚΗΣ

ΕΙΣΒΟΛΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τορπιλισμός του ευδρόμου «Ελληνη»:

15 Αυγούστου 1940

OΜουσολίνι δεν είχε κανέναν ηθικό ενδοιασμό όταν επορίευτο να προωθήσει τα εγκληματικά του σχέδια. Ειδικότερα, προκειμένου για την επιδίωξή του να παρασύρει την Ελλάδα σε πολεμική σύρραξη, δεν δίσταζε να χρησιμοποιήσει οποιαδήποτε πρόκληση και εκβιασμό.

Τα φασιστικά αεροπλάνα είχαν επανειλημμένα επιτεθεί σε ελληνικά πλοία, τόσο εμπορικά όσο και του πολεμικού ναυτικού.^[2] Προσπάθησαν, επίσης, οι φασίστες να δημιουργήσουν συνοριακά επεισόδια, επιστρατεύοντας ακόμη και διαβόητους κακοποιούς όπως ο Νταούτ Χότζα.^[3] Η γραμμή όμως που είχε χαράξει η ελληνική κυβέρνηση ήταν σταθερή: όσες προκλήσεις και αν δεχόταν η χώρα από τον Μουσολίνι και τους συνεργάτες του, δεν επορίευτο να παρασυρθεί και να πέσει στην παγίδα. Θα παρέμενε ψύχραιμη και για τον σκοπό αυτόν θα απέκρουπτε από τον λαό τις εγκληματικές

[2] Μερικά χαρακτηριστικά επεισόδια πειρατικών επιθέσεων κατά σκαφών του ελληνικού πολεμικού και εμπορικού ναυτικού είναι τα ακόλουθα:

- 12 Ιουλίου 1940: Επίθεση κατά του βοηθητικού του στόλου «Ωρίων» στη Γραμβούσα.
- 12 Ιουλίου 1940: Επίθεση κατά του αντιτορπιλικού «Υδρα», που έσπευδε σε βοήθεια του «Ωρίων».
- 30 Ιουλίου 1940: Ρίψη βομβών κατά των αντιτορπιλικών «Βασιλεύς Γεώργιος» και «Βασίλισσα Όλγα» στον κόλπο της Κορίνθου.
- 30 Ιουλίου 1940: Επίθεση εναντίον δύο υποβρυχίων που ναυλοχούσαν στον λιμένα της Ναυπάκτου.
- 15 Αυγούστου 1940: Επίθεση κατά του ατμόπλοιου «Φρίντων».

[3] Ο Νταούτ Χότζα ήταν κακοποιός του κοινού ποινικού δικαίου, βαρυνόμενος με πολυάριθμα εγκλήματα.

προκλήσεις των φασιστών, ώστε να μην προκληθούν απόβλεπτες και επικίνδυνες λαϊκές αντιδράσεις με δυσάρεστες συνέπειες.

Διαπιστώνοντας ο Μουσολίνι ότι, παρ' όλες τις συνεχείς προκλήσεις, η Ελλάδα δεν αντιδρούσε, αποφάσισε να προχωρήσει σε μία ακόμη πρόκληση, την πιο ατιμωτική και αποκρουνστική.

Το πρωί της 15ης Αυγούστου 1940, ετελείτο στην Τήνο ο ετήσιος πανηγυρισμός και πλήθη κόσμου απ' όλη την Ελλάδα παρακολουθούσαν τη λιτάνευση της εικόνας της Παναγίας. Στον εορτασμό μετείχε και το εύδρομο «Έλλη», που σημαιοστόλιστο ναυλοχούσε στο λιμάνι. Ξαφνικά, στις 8.30', υποβρύχιο «αγνώστου εθνικότητος» εξεπέλυσε δύο τορπίλες. Η μία κτύπησε το μουράγιο, ενώ η δεύτερη έπληξε καίρια το ανύποπτο σκάφος, που βυθίστηκε μέσα σε λιγότερο από μία ώρα. Από την έρευνα που ακολούθησε, επιβεβαιώθηκε χωρίς καμία αμφιβολία ότι ο δράστης της εγκληματικής ενέργειας ήταν ένα ιταλικό υποβρύχιο. Τα θραύσματα των τορπιλών, που περισυνέλεξαν οι δύτες, αποδείκνυαν την εθνικότητα των δολοφόνων. Η ελληνική κυβέρνηση, όμως, επιθυμώντας να αποφύγει την πολεμική σύρραξη με την Ιταλία, δήλωσε ότι το υποβρύχιο ήταν «αγνώστου εθνικότητος».

Η συγκίνηση και αγανάκτηση που προκάλεσε η πειρατική επίθεση του ιταλικού υποβρυχίου, και μάλιστα κατά την ημέρα μιας μεγάλης χριστιανικής εορτής, υπήρξε παγκόσμια. Ακόμη και στη ναζιστική Γερμανία εκδηλώθηκαν αντιδράσεις.

Η ιταλική πρεσβεία στην Αθήνα βρέθηκε σε δεινή θέση. Ο πρέσβης Emmanuele Grazzi και ο στρατιωτικός ακόλουθος ζήτησαν την άδεια από τη Ρώμη να προβούν σε ανακοίνωση ότι η εγκληματική πράξη του τορπιλισμού της «Έλλης» δεν οφείλετο σε ιταλικό υποβρύχιο.

Η Ρώμη, όμως, τήρησε ένοχη σιωπή. Και μόνο μετά από παρέλευση τριών ημερών επέτρεψε στον ναυτικό ακόλουθο της πρεσβείας να υποβάλει στην ελληνική κυβέρνηση τα...

συλλυπητήριά του! Η αποθέωση της φασιστικής υποκρισίας και ξεδιαντροπιάς.

Όμως η αντίδραση που προκλήθηκε ακόμη και μέσα στην Ιταλία υπήρξε έντονη, έστω και αν η φασιστική τρομοκρατία δεν επέτρεψε να εκδηλωθεί ανοικτά. Η καταδίκη των ύπουλων δολοφόνων υπήρξε γενική.

Ο Τσιάνο, μάλιστα, που έγινε αποδέκτης πολλής και έντονης αρνητικής κριτικής, έσπευσε να μεταθέσει τις ευθύνες στον Διοικητή της Δωδεκανήσου Ντε Βέκκι, γράφοντας στο ημερολόγιό του:

«Ελληνικόν πολεμικόν εβυθίσθη υπό υποβρυχίου αγνώστου εθνικότητος. Πιστεύω ότι την επιχείρησιν ταύτην οργάνωσε ο ανισόρροπος Ντε Βέκκι».^[4]

Τέτοια ξεδιαντροπή υποκρισία...

Άλλα, ευθύς μετά τον Πόλεμο, ο πρεσβευτής Emmanuelle Grazzi, με άρθρο που δημοσίευσε στην εφημερίδα «Giornale di Mattino», (19 Αυγούστου 1945) αποκαθιστούσε την αλήθεια: *«Η πράξις αύτη δεν δύναται να καταλογισθεί ως απλή πρωτοβουλία του Γενικού Διοικητού Δωδεκανήσου Ντε Βέκκι (ως ισχυρίζεται ο κόμης Τσιάνο εις το ημερολόγιο της 15ης*

[4] Galeazzo Ciano: «Diario», τόμ. Α', σελ. 300.

O Cesare Maria De Vecchi (1884–1959) υπήρξε από τους πρώτους και στενότερους συνεργάτες του Μουσολίνι. Ήταν δικηγόρος στο Torino, όπου εξελέγη βουλευτής με το φασιστικό κόμμα (1921). Οργάνωσε τη φασιστική militia (τους γνωστούς μελανοχίτωνες) και κατά την περίοδο 1923–28 διετέλεσε διοικητής της Σομαλίας.

Στη συνέχεια, ανέλαβε το Υπουργείο Παιδείας (1935–36) και από τα μέσα του 1936 τοποθετήθηκε στη θέση του Γενικού Διοικητή της Δωδεκανήσου, όπου παρέμεινε μέχρι το 1940. Ως μέλος του Μεγάλου Φασιστικού Συμβουλίου μετείχε στη δραματική συνεδρία της 24ης Ιουλίου 1943, που αποφάσισε την αποπομπή του Μουσολίνι. O De Vecchi, συντασσόμενος με την πλειοψηφία, ψήφισε υπέρ της αποπομπής και γι' αυτό στη δίκη της Verona, που οργανώθηκε στις 8–10 Ιανουαρίου 1944 από τους αμετανόητους φασίστες, οπαδούς του Ιταλού δικτάτορα, καταδικάστηκε ερήμην σε θάνατο. Κατά τη δίκη αυτή, όπως είναι γνωστό, καταδικάστηκαν σε θάνατο και εκτελέστηκαν στις 11 Ιανουαρίου 1944 πέντε μέλη του Μεγάλου Φασιστικού Συμβουλίου, μεταξύ των οποίων και ο Τσιάνο.

O Vecchi κατόρθωσε να διαφύγει στην Άργεντινη, χρησιμοποιώντας διαβατήριο της Παραγουάνης. Επανήλθε στην Ιταλία το 1949. Αμετανόητος φασίστας, υποστήριξε ενεργά το νεοφασιστικό κόμμα, χωρίς όμως να πολιτευτεί ο ίδιος.